

Recordem Ràfols

Quaderns vol donar notícia dels treballs encomanats pel C.O.A.C. i que no han tingut, encara, difusió. Així, al aproximar-se el centenari del seu naixement, publiquem un recordatori de J. F. Ràfols, extret per Raquel-Ruth Lacuesta del seu "Estudi documental sobre l'obra de l'Arquitecte noucentista J. F. Ràfols i el seu entorn". (C.O.A.C. de Barcelona, 1977).

Introducció. En recordar Josep-Francesc Ràfols i Fontanals retem homenatge a una de les figures més representatives del Noucentisme català. Home polifacètic, cultivà les més diverses activitats tot desenvolupant una tasca extraordinària d'inestimable valor per a les arts i la cultura catalanes.

Els qui han viscut la seva època el recordaran com a autor infatigable d'articles apareguts a revistes tan significatives com "Themis", "El Vilanoví", "Revista del Centre de Lectura de Reus", "Gazeta de Sitges", "La Revista", "D'Ací i d'Allà", "Vell i Nou", "Les Arts Catalanes", "El Matí", "La Veu de Catalunya", i un llarg etcètera, que són el testimoni de la seva tasca divulgadora i pedagògica.

Per a alguns, Ràfols ha significat el tímid arquitecte noucentista, autor d'una petita sèrie de projectes de cases, pobres quantitativament però riques en sensibilitat i plasticitat. D'altres el relacionaran amb el grup de pintors i dibuixants que van començar a donar els primers passos a l'empar del "Cercle Artístic de Sant Lluç" i, més tard, de l'"Agrupació Courbet" (Joan Miró, Llorenç Artigas, Enric Ricart, Josep Obiols, Lluís Llimona, etc.).

I, finalment, Ràfols ha estat un dels autors més prolífics de la historiografia catalana, a la qual ha aportat una copiosa producció de temes inèdits a la seva època i que han servit de base per a estudis posteriors.

Els anys de formació. Ràfols va néixer a Vilanova i la Geltrú el 29 d'abril del 1889, al carrer de l'Església, núm. 23. Cursà els estudis de batxillerat al Col·legi dels Escolapis i, més tard, a la Congregació Mariana, dels PP. Jesuïtes.

L'ambient que l'envoltà en la seva joventut era, essencialment, artístic i literari. Vilanova, bressol d'intel·lectuals i artistes, fou una de les primeres poblacions catalanes que tingué un important museu —obra de l'esforç d'En Víctor Balaguer— el qual es convertí en un focus promotor d'activitats artístiques, aglutinador de pintors i literats.

Ràfols, des d'infant, sentí una gran afecció per l'art; es complaïa mirant els gravats de les revistes infantils i acudí amb gran interès a les lliçons de dibuix del seu primer professor, Josep Sugranyes. Aquesta afecció per les arts trobà un clima propici a Vilanova, on va sorgir l'amistat amb d'altres artistes i intel·lectuals com Rafael Sa-

la, Enric C. Ricart, Cabanyes, Torrents, Gumà...

En acabar el batxillerat, en Josep Ràfols tenia una idea molt clara del que volia fer: ser dibuixant i pintor. El seu pare, però, que era metge de Vilanova, li aconsellà que estudiés a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, on exercien la docència les figures de l'arquitectura del moment: Domènech i Montaner, Puig i Cadafalch, Vilaseca, Josep M. Jujol...

Contrariat per la decisió de son pare, Ràfols estudià amb escassa vocació la carrera i només sentí interès per aquelles assignatures que estaven més relacionades amb les arts plàstiques.

L'arquitecte Jujol fou, potser, el professor que més l'ajudà a perseverar en els estudis i a sentir per ells una certa inclinació. (1)

L'últim any de carrera, Ràfols el dedicà, a més d'assistir a l'Escola d'Arquitectura, a realitzar una sèrie d'activitats de l'índole més diversa, que el situa ja com un veritable "activista del Noucentisme". Ingressà al "Cercle Artístic de Sant Lluç"; instal·là a Vilanova un taller de pintura, junt amb d'altres companys; començà a treballar com a delineant al taller de la Sagrada Família, al costat d'Antoni Gaudí; es matriculà a l'"Escola Superior de Bells Oficis", al primer curs de Jardineria i, per últim, inicià la seva tasca de publicista col·laborant al diari vilanoví "La Defensa" i fundant la revista, també vilanovina, "Themis".

L'arquitecte. L'any 1916 en Ràfols obtingué el títol d'arquitecte i començà a treballar als despatxos dels també arquitectes Villar, Madorell i Batllevell, com a ajudant.

L'obra arquitectònica pròpia és escassa. Als pocs encàrrecs que rebia s'unia la falta de dedicació a la professió, substituïda freqüentment per d'altres temes que li interessaven més: la pintura, les exposicions, les publicacions, etc.

La correspondència mantinguda amb el pintor Ricart en aquests anys posa en manifest el seu desinterès per la professió:

"...aquests projectes d'una caseta ben barata o d'una façana per a ser aprovada per l'Ajuntament i aquells estudis interminables de "sostres-morts"..... m'afadiguen i m'envelleixen i m'allunyen indefinidament..." (2)

Malgrat aquests condicionants negatius, Ràfols realitzà una sèrie d'edificis de notable interès arquitectònic i plàstic. La senzillesa, la simplicitat, la sensibilitat artística, el gust per la cosa pictòrica, són les constants bàsiques en les quals es desenvolupa la seva arquitectura, concebuda principalment com a element arquitectònic-pictòric, aportador de bellesa a la trama urbana. Les cases de Ràfols són, efectivament, una obra pictòrica, un quadre treballat i estudiat acuradament, emmarcat dins el nucli urbà. Li

interessa més el façanisme, els problemes que sorgeixen en la composició i concepció de les parts visibles de l'edifici, que l'aspecte tècnic i constructiu.

Si bé als seus dibuixos i pintures els elements s'agrupen i organitzen sota un esquema arquitectònic, de forma estructurada, les seves cases són pensades com un ens pictòric, traspasades a una realitat material. En Ràfols redueix les façanes a una superfície plana, dibuixada i pintada, on la voluminositat aparent, no real, de pilastres, capitells, cornises, balustrades i figures són l'efecte òptic de la mateixa plasticitat dels esgrafats.

L'arquitectura d'en Ràfols ha estat anomenada "arquitectura de la tendresa", potser perquè qui ho va dir, coneixedor profund de l'arquitecte, veia en ella un reflex de l'esperit altament religiós d'en Ràfols, "de la seva bondat i tendresa plasmades en formes arquitectòniques". (3). Però Ràfols, quan projectava, anava més enllà del fet i sentir religiosos. Era el desig de recuperar, de continuar i transmetre unes formes tradicionals i clàssiques perdudes en part durant el període modernista i reclamades de nou a l'època noucentista.

D'una banda, s'inspirà en el façanisme pla del Renaixement, incorporant-hi al mateix temps els components tradicionals mediterranis, extrets de l'arquitectura popular. De l'altra se serví de models més immediats, que a vegades transcriví mimèticament: l'arquitectura romàntica i l'arquitectura popular de la mateixa Vilanova. Aquests conceptes els aplicà a les seves petites cases, en les quals desenvolupa tot el programa ideològic contingut al "Glossari" d'Eugeni D'Ors, quan predica l'esperit normatiu, la imposició de la raó, la gràcia, la simplicitat, l'ordre, la serenitat i "l'obra ben feta".

L'arquitecte Ignasi Solà-Morales deia (4) en parlar del Noucentisme que, "además de haber una arquitectura pública, civil, de estado, hay una arquitectura casi no hecha, pensada más que realizada, esbozada sólo levemente en algún proyecto, pintada al fondo de un cuadro...".

Aquesta és, en certa manera, l'arquitectura d'En Ràfols, i en aquest sentit cal considerar-la noucentista.

D'entre la seva actuació arquitectònica a Vilanova, poden destacar l'antiga Caixa d'Estalvis (Caputxins, 7. 1920), la Casa Castanys (Passeig del Carme, 9. 1921), l'escola Montessori (1922, enderrocada), la Casa Junoy (Passeig del Carme, 20. 1924), la Casa Mendiz (Rambla Sarrià, 34. 1924) i la Casa Galceran (Plaça de la Verdura, 14. 1925).

El dibuixant i el pintor. Ja hem dit que l'any 1915 Ràfols ingressà al "Cercle Artístic de Sant Lluç" de Barcelona, agrupació que havia estat fundada per en Joan Llimona i un grup d'artistes dissidents del "Círculo Artístico". Més tard, en acabar la guerra

del 1914-1918, un grup de joves artistes assidus del "Cercle de Sant Lluc" van constituir l'"Agrupació Courbet". En ella es concentraren les màximes inquietuds renovadores de la joventut artística barcelonina, dins de les línies de Manolo Hugué i d'un cert cubisme. La primera exposició a la qual va participar l'Agrupació Courbet fou la que organitzà l'Ajuntament de Barcelona, l'any 1918, al Palau de Belles Arts, on Ràfols exposà vuit projectes arquitectònics. Fins a l'any següent no es donà a conèixer com a dibuixant, amb motiu de l'exposició celebrada per la mateixa agrupació a les Galeries Laietanes.

La primera vegada que Ràfols va exposar els seus dibuixos individualment fou a les Galeries Dalmau, del carrer Portaferriassa de Barcelona, a la primavera del 1921. A aquesta en seguien d'altres, bé en grup (amb "Les Arts i els Artistes", amb els "Amics de l'Art Litúrgic", també participà en el "IIIer. Saló Noucentista"), bé individualment (Sala Gonnelli, de Florència, el 1922; Galeries Laietanes, el 1929, i, a partir del 1933, quasi sempre a les Galeries Syra

de Barcelona). Fins als anys trenta Ràfols dibuixà quasi sempre al llapis plom, la qual cosa imprimia als seus dibuixos un caràcter propi, de línies agudes, incisives, quasi de gravador, que contrastava amb la suavitat i dolcesa que n'emanava. En rares ocasions emprava el carbó i la ploma. En aquesta primera època de Ràfols hi apareixen sintetitzats alguns traços característics d'un Toulouse-Lautrec, en l'art d'ordenar les seves composicions, d'un Renoir, en el gust per plasmar els temes de figures infantils, d'un Picasso, en certs traços aguts, i el virtuosisme ingenu de Fra Angèlico.

A partir del 1930 començà a pintar a l'oli, i la seva primera obra fou el quadre intítulat "El berenar", exposat a les Galeries Syra, l'any 1933, el qual va merèixer una elogiosa crítica a les pàgines artístiques de l'època. (5)

L'historiador i el publicista. La copiosíssima producció de Ràfols en el terreny de la historiografia i la crítica parteix d'unes motivacions culturals i ideològiques que tenen les seves arrels en el moviment noucentista. Com gairebé tots els de la seva generació, no es va limitar a l'exercici d'una sola ac-

tivitat, sinó que, a més d'arquitecte i pintor, estudià i tractà una sèrie de temes, la diversitat dels quals situa Ràfols com una de les figures més importants de la historiografia catalana del nostre segle.

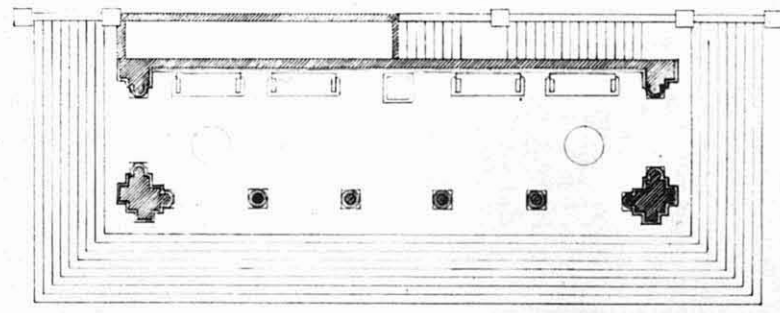
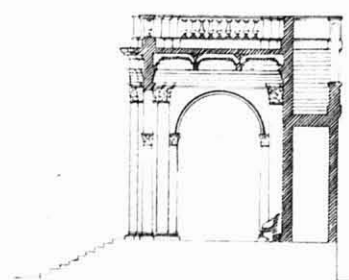
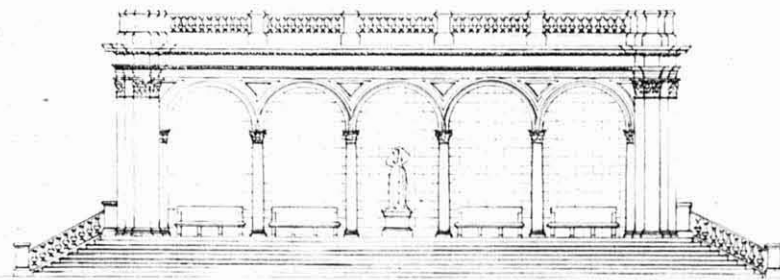
Els temes sobre els quals va treballar van des de la crítica d'artistes, exposicions, conferenciant i llibres publicats, fins a l'estudi de l'arquitectura, de l'escultura i de la pintura -Renixement, Modernisme i Noucentisme. I encara més: fou l'introduïdor a Catalunya d'algunes figures relacionades amb el món religiós, als quals dedicà nombrosos articles (Leon Bloy, Maritain, Jammes...) i traduí alguns dels seus llibres al castellà.

En l'obra de Ràfols destaquen els estudis sobre l'arquitectura renaixentista italiana, que realitzà durant el temps que passà a Itàlia (1922), becat per la Junta d'Ampliació d'Estudis de Madrid. Foren publicats per l'editorial Seix i Barral el 1926, amb el títol "Arquitectura del Renacimiento Italiano". Poc després, la mateixa editorial li publicà el manual "Arquitectura del Renacimiento Español".

A ell es deu, també, la valoració

"Taverna de Cal Sant". 1952. Foto: Arxiu Històric del COAC.

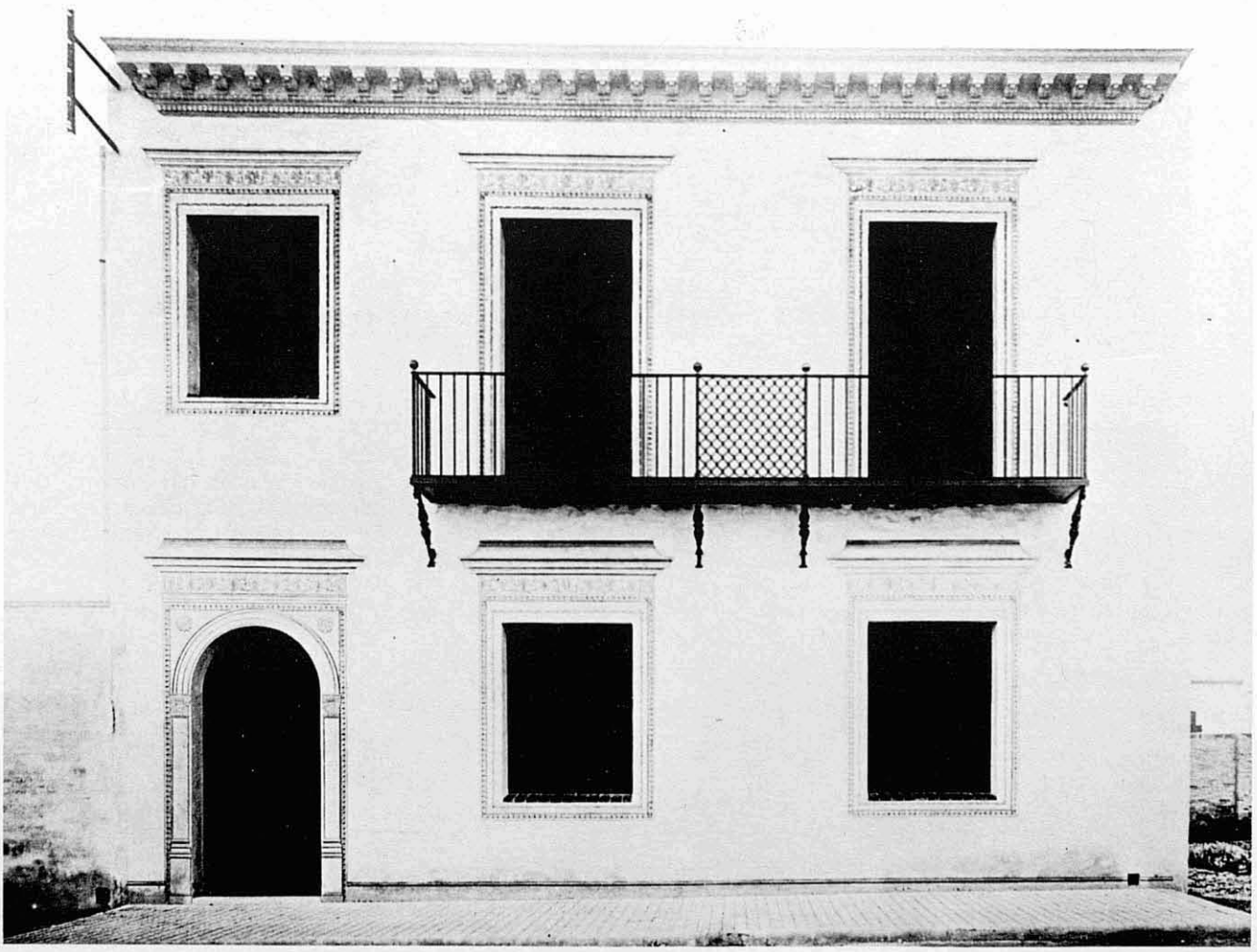

LOGGIA

1912

"Loggia per a un jardí". Primer curs de projectes. 1912.

"Casa Mendiz". Vilanova. 1924.

JAUME OTERO

REFLEXIÓ aquest nom que no és el d'un principiant, sinó el d'un escultor fet i fet. No hi ha res que no sigui començat per molta gent, no hi ha res que no sigui assolit encara en públic per a pagar tenir completa consciència del seu talent extraordinari. De tant en tant en la «Hoja artística» de *La Vanguardia* hi veiem fotografies de seves obres. Podem recordar un ocell del seu taller amb un gros grup de carrossos energia i de dinamisme a la Bernini, podem recordar una primera prova del bust plaçerol adquirit per al Museu. De seguida de París, on treballa llargament sota les ordres de Houboulon i a on no perdria ocasió de treballar també per compte propi, fou presentant en la «Plaza artística» de *La Jura* el nostre escultor i foren reproduïdes, acompanyant el comentari, maneres de seves obres. Ara, els anys passen i tenim al davant nostre fotografies de les obres antigues, ens interessa sobre tot per a pagar seguir el camí que Otero va fixar-se vers una forma ben concreta i poder per això mateix ben operativa, analitzant cronològicament les seves obres. I volem que per a pagar obtenim el que's proposa, no menys que cap de les

Articles de Ràfols a "Vell i Nou".

dels arquitectes del Camp de Tarragona, Pere Blai i Jaume Amigó, que cristal·litzà al llibre "Pere Blai i l'arquitectura del Renaixement a Catalunya" (Associació d'Arquitectes de Catalunya, 1934).

Menció especial mereixen els seus estudis sobre el Modernisme català, iniciats amb el llibre sobre Gaudí (1928), que fou, a més, la primera biografia que es va escriure sobre l'arquitecte, immediatament després de la seva mort. Per primera vegada es va recollir tota la documentació existent de l'obra gaudiniana, desapareguda més tard durant la guerra del 1936.

Aquest primer llibre animà En Ràfols a aprofundir el tema del modernisme, la qual cosa li va permetre la publicació d'un primer esbós, "El Arte Modernista Catalán" (Dalmau, 1934), que poc després es completaria

amb la seva magistral obra "Modernismo y modernistas" (Destino, 1949), que mereixé un premi de l'"Instituto Nacional del Libro Español". (6)

Tota la producció escrita de Ràfols es caracteritza per la gran quantitat de dades que aporta, utilitzades amb rigor i meticulositat, que posen de manifest els centenars de fitxes bibliogràfiques que recollí durant el temps que ocupà el càrrec d'Oficial Tècnic i Catalogador de la Junta de Museus de Barcelona (1931-1945). Tot aquest treball de recopilació culminà amb la publicació d'una obra important, que Ràfols dirigí, editada per l'Editorial Millà, entre 1951-1954, en tres volums: "Diccionario biográfico de artistas de Cataluña, desde la época romana hasta nuestros días".

La docència. No podem oblidar, per últim, l'activitat docent d'en Ràfols, que exercí durant més de trenta anys.

El 1928 ingressà com a professor adjunt d'Ensenyances Artístiques a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona. Fou, així mateix, professor de l'Acadèmia Dalmas i de l'Escola Massana, i guanyà, a la fi, la càtedra per oposició d'Història de les Arts Plàstiques i Història de l'Arquitectura, de l'ET-SAB.

El 1956 fou nomenat director de la càtedra Gaudí, des d'on continuà exercint la docència, fins a la seva jubilació, el 6 de maig del 1959.

Ràfols morí a Barcelona, el 15 de gener del 1965, a la seva casa del carrer Gran de Sarrià, 142. (7).

Raquel-Ruth LACUESTA

NOTES

(1) Respecte a això, Cèsar Martinell va escriure aquestes línies: "Por encima de arquitecto era artista. Para Ràfols, la arqui-

ectura fue una de tantas manifestaciones del arte. Ya en los primeros cursos de la escuela nos sorprendió con atrevidas coloraciones y procedimientos que en las asignaturas artísticas se saltan de las maneras escolares y aun de sus maneras personales, siempre tan comedidas. Favoreció esta inquietud colorista la coincidencia de que aquellos días el arquitecto Jujol sustituyera en el profesorado al rígido Vilaseca, con lo cual tomaron mayores vuelos lápices y pinceles en las manos de Ràfols. Los proyectos de arquitectura, peligrosos de aridez técnica, él los insuflava de vitalidad artística...".

C. Martinell: Elogio de Josep F. Ràfols, primer biògraf de Gaudí. "Destino", núm. 1643, 29 març 1969.

(2) Carta de J. Ràfols a E. Ricart del 18 de maig del 1920.

(3) R. Benet: Josep F. Ràfols, l'arquitecte de la tendresa. "La Ciutat i la Casa", núm. 3, estiu, 1925.

(4) I. Solà-Morales: "Introducción" en el llibre Construcciones agrarias en Cataluña. COACB. 1975.

(5) L'any 1963, el Col·legi d'Arquitectes de Barcelona li va dedicar una exposició-homenatge, promoguda per un grup d'alumnes de Ràfols -entre ells Coderch, Moragas, Valls, Milà, Correa, Bohigas- i als quals s'hi afegiren d'altres professionals com C. Martinell, P. Banavent, B. Bassegoda; etc. L'exposició fou una mostra antològica de les seves obres, des dels dibuixos fins a les últimes composicions a l'oli, que venien a constituir una síntesi del que havia estat la seva obra artística, alhora que un estudi cronològic de la seva evolució.

(6) D'altres obres de caràcter general són: Techumbres y artesanados españoles (Labor, 1926); Torres García (1926); Itinerari artístic de Catalunya (1929); Pintura y escultura del Renacimiento italiano (Seix i Barral, 1930); E.-C. Ricart (1941, inèdita); Historia del Arte (Sopena, 1942); Las cien mejores obras de la escultura española (Selecta, 1943); Arquitectura de la Edad Antigua (Amaltea, 1943); Arquitectura de la Edad Media (Amaltea, 1944); Arquitectura de las Edades Moderna y Contemporánea (Amaltea, 1944); El Arte Romántico en España (1954); Ramon Casas, pintor i Ramon Casas, dibujante (Omeqa, 1955).

(7) R. Lacuesta: Estudio documental sobre la obra del arquitecto noucentista Josep Francesc Ràfols y su entorno. Treball inèdit propietat del COAC de Barcelona (1977). Recull de totes les publicacions escrites per Ràfols en diaris i revistes i fitxer annex (Arxíu Històric del COAC).

Apatxes, botiguers i alquimistes

Ara per ara, i amb les eines de què disposem a casa nostra, si volem exercir un domini eficaç i creatiu del territori, hem de fer com els Apatxes...

I

Quan, el 4 de setembre de 1886, Gerónimo i els seus Apatxes es rendien al Cañón del Esqueleto, feia ja nou anys justos que Tashunka Witko (Cavall Foll), cap dels Sioux-Oglaga, moria assassinat a Fort Robinson, i vora deu anys que tota la gran nació Dakota (totes les tribus Sioux) i els seus aliats, Cheyennes i Arapahoes, restaven confinats a les Reserves.

No sé si el que exposaré a continuació és una interpretació correctament deduïda, si ens atenem estrictament a la llum de la història i de l'antropologia. Però si acceptem, també, el paper jugat per la literatura, el cinema, la

pintura i el folklore americà, que paral·lelament a la història real (d'altra banda encara confusa i amb molts enigmes) han elaborat una visió mítica que se sobreposa a la història i, en conjunt, conformen una nova imatge, potser menys certa, però tant o més creïble (i possible) que la històrica i tan vàlida i real, no per científica, sinó per mítica i artística, que mite i art són altres maneres de veure la realitat; si acceptem, dic, aquesta altra visió, d'altra banda la més comuna i coneguda, llavors penso que les meves deduccions no constitueixen cap aberració.

Les guerres Dakotes van ser cosa d'una generació, la dels Apatxes, de set generacions. Quan Mahpiua-Luta (Núvol Vermell), cap dels Dakotes, va començar a lluitar contra els blancs, a l'estiu del 1965, els Apatxes ja portaven dos-cents anys en estat de guerra,

contra els espanyols, primer, i contra els mexicans, després. El principi de la fi dels Apatxes, com el dels Dakotes, va començar quan van entrar en contacte amb la civilització anglo-saxona. Així i tot, els Apatxes van sobreviure deu anys més.

La qüestió que es planteja és, ¿com és possible que els Apatxes, que eren més pobres i molt menys nombrosos que els Dakotes, tinguessin tanta més capacitat de resistència?

Evidentment hi ha el fet que les terres del Nord eren molt més riques i més cobejades, per tant, per l'home blanc, que no pas els territoris desèrtics d'Arizona i Nou Mèxic. Però és molta diferència de temps per donar-hi una explicació tan senzilla. Penso que hi ha una raó cultural que explica aquest fet.

Les guerres dels Dakotes i les dels Apatxes no es van assemblar gaire, i és